

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

จากสถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศไทยในปัจจุบัน ส่งผลให้การแข่งขันทางการค้าระหว่างประเทศมีความรุนแรงมากขึ้น ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการส่งออกสินค้าภาคอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นภาคการผลิตใหม่และเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของประเทศ โดยเฉพาะอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเป็นหลักในการผลิต ทั้งนี้เพราะเป็นอุตสาหกรรมที่มีความอ่อนแอทางโครงสร้างการผลิต ผลผลิตมีคุณภาพต่ำ และขาดแคลนนวัตกรรม นอกจากนี้การส่งออกของประเทศไทยยังต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ทั้งจากสถานการณ์การเมืองภายในประเทศที่ไร้เสถียรภาพ มาตรการกีดกันทางการค้า (Trade Barriers) ของประเทศคู่ค้า รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร ดังนั้นผู้ส่งออกจึงต้องปรับตัวให้ทันต่อสภาวะการณเศรษฐกิจโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อความอยู่รอดและเพื่อขยายการส่งออกสินค้าภาคอุตสาหกรรมของประเทศไทยสู่ระดับสากลอย่างยั่งยืน

อุตสาหกรรมเซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมเบาที่เน้นการใช้แรงงานเข้มข้น (Labor Intensive) และเป็นอุตสาหกรรมที่พัฒนาการผลิตจากการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการใช้ในครัวเรือนเป็นหลักมาเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์มากขึ้น โดยอาศัยความพร้อมด้านวัตถุดิบภายในประเทศ ได้แก่ ดิน หินและแร่ชนิดต่างๆ รวมทั้งจุดแข็งด้านฝีมือแรงงานที่มีความชำนาญและประณีต จนสามารถยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์เพื่อขยายสู่ตลาดต่างประเทศได้ ทำให้ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกเซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารรายสำคัญอันดับ 1 ของอาเซียน และเป็นผู้ส่งออกสำคัญอันดับ 5 ในตลาดโลก (ฝ่ายวิจัย ธนาคารนครหลวงไทย, 2549)

ปัจจุบันอุตสาหกรรมเซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารเป็นอุตสาหกรรมที่ผลิตเพื่อการส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับผลิตภัณฑ์เซรามิกประเภทอื่นๆ ซึ่งมูลค่าการส่งออกผลิตภัณฑ์เซรามิกของไทยในระยะ 3 ปีที่ผ่านมา (2546 – 2548) มีมูลค่าเฉลี่ย 563.9 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ โดยเฉพาะในปี 2548 มีมูลค่าถึง 625.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เพิ่มขึ้นจากปี 2547 ร้อยละ 17 (กระทรวงอุตสาหกรรม, 2548) และในปี 2548 มีสินค้าเซรามิกที่ส่งออกเรียงตามมูลค่าการส่งออกได้ดังนี้ อันดับหนึ่งคือ เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร

มีมูลค่าการส่งออก 188.1 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ รองลงมาคือ เครื่องสุขภัณฑ์ มีมูลค่าการส่งออก 110.1 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ กระเบื้องปูพื้น ปิดผนังและโมเสค มีมูลค่าการส่งออก 105.1 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ของชำร่วยและเครื่องประดับ มีมูลค่าการส่งออก 32.4 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ลูกถ้วยไฟฟ้า มีมูลค่าการส่งออก 17.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และผลิตภัณฑ์เซรามิกอื่นๆ มีมูลค่าการส่งออก 172.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ตามลำดับ ดังแสดงในตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1

มูลค่าการส่งออกผลิตภัณฑ์เซรามิกของไทย ปี พ.ศ 2546 – 2548

มูลค่า : ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ

ประเภทของเซรามิก	ปี พ.ศ.		
	2546	2547	2548
1. กระเบื้องปูพื้น บุษ้าง และโมเสค	69.7	86.0	105.1
2. เครื่องสุขภัณฑ์	100.5	95.1	110.1
3. เครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร	188.7	186.6	188.1
4. ของชำร่วยและเครื่องประดับ	35.7	31.7	32.4
5. ลูกถ้วยไฟฟ้า	18.7	17.6	17.3
6. เซรามิกอื่น ๆ	111.0	124.8	172.5
รวม	524.5	541.8	625.5

ที่มา : ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยความร่วมมือของกรมศุลกากร

ผลิตภัณฑ์เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารที่ผลิตได้ในประเทศไทย สามารถจำแนกตามคุณสมบัติของผลิตภัณฑ์ได้ 4 ประเภท (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547) ดังนี้

1) เอิร์ธเอนแวร์ (Earthenware) เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเนื้อละเอียด แต่มีความพรุน สามารถดูดซึมน้ำได้ดี ผลิตภัณฑ์ที่ได้จะมีสีหลากหลายตั้งแต่สีขาว สีงาช้าง สีน้ำตาล จนถึงสีเทา ซึ่งส่วนใหญ่นิยมใช้ผลิตเป็นถ้วยชาม

2) สโตนแวร์ (Stoneware) เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเนื้อหยาบแต่แน่น มีความแข็งแกร่ง และมักจะเคลือบทึบแสง ผลิตภัณฑ์ที่ได้ส่วนใหญ่จะเป็นสีน้ำตาล

3) พอร์ซเลน (Porcelain) ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้จะมีคุณภาพดีกว่า 2 ประเภทแรก และราคาสูงกว่าเนื่องจากมีวัสดุทนไฟ (Refractory) เป็นส่วนผสมมากกว่าผลิตภัณฑ์ประเภทอื่น โดยมีทั้งแบบเคลือบที่บดและเคลือบใส มีเนื้อแข็งแกร่ง ไม่ดูดซึมน้ำ ซึ่งมักจะใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะบางและเคลือบเป็นมัน

4) โบนไชน่า (Bone china) เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและราคาสูงที่สุด โดยมีส่วนผสมของผงกระดูกสัตว์ประมาณร้อยละ 40-50 ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้มีความขาวและวาว เนื้อบางเบา มีความแข็งแกร่งดีมาก

ผู้ผลิตเซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตขนาดกลางและขนาดเล็ก มีลักษณะการผลิตเป็นแบบดั้งเดิม (Traditional Ceramics) ใช้เงินลงทุนและเทคโนโลยีไม่สูงมากนัก สินค้าที่ผลิตได้ส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์ประเภทเอิร์ธเอนแวนซ์ และสโตนแวร์ที่มีคุณภาพจัดอยู่ในระดับปานกลาง และมีแหล่งผลิตกระจายตัวอยู่ใกล้แหล่งวัตถุดิบในจังหวัดต่างๆ ของประเทศ เช่น จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดราชบุรี อำเภอบ่อวิน จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดสระบุรี เป็นต้น

จังหวัดลำปางถือเป็นแหล่งผลิตเซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ จากการค้นพบแหล่งแร่ดินขาวที่บ้านปางค่า อำเภอบ่อวิน ในปี พ.ศ. 2490 โดยกลุ่มชาวจีนเมืองไถ่บู๊ จากนั้นกลุ่มชาวจีนได้นำแร่ดินขาวมาทดลองปั้นถ้วยชามจนสำเร็จและได้ร่วมกันก่อตั้งโรงงานแห่งแรกของจังหวัดลำปาง ชื่อ "โรงงานร่วมสามัคคี" ในปี พ.ศ. 2500 โดยดำเนินการปั้นชาม พร้อมกับวาดลวดลายไก่¹ ขนาด 6-7 นิ้ว และถ้วยไข่² ทำให้บุคคลทั่วไปเริ่มรู้จักผลิตภัณฑ์เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารของจังหวัดลำปาง ในชื่อว่า "ถ้วยตราไก่"

ในปี พ.ศ. 2505-2510 กลุ่มคนจีนที่มีถิ่นฐานในประเทศไทยได้ทยอยเข้ามาลงทุนตั้งโรงงานถ้วยชามในจังหวัดลำปางเพิ่มมากขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2510-2512 อุตสาหกรรมเซรามิกจังหวัดลำปางมีการขยายตัวอย่างกว้างขวาง จากการสนับสนุนอุตสาหกรรมขนาดย่อมของภาครัฐบาล โดยแนะนำให้เกิดการลงทุนและจัดสัมมนาพร้อมทั้งส่งเสริมให้ผู้ประกอบการไปดูงานในต่างประเทศ ทำให้มีโรงงานผลิตเซรามิกเพิ่มขึ้นหลายประเภท ได้แก่ โรงงานผลิตเซรามิก

¹ ไก่ เป็นลักษณะที่มีขนคอและลำตัวสีแดง หางและขาสีดำ เดินอยู่บนหญ้าสีเขียว มีดอกโบตั๋นสีชมพูออกม่วง ใบสีเขียวตัดเส้นด้วยสีดำอยู่ด้านซ้าย และมีต้นกล้วย 3 ใบสีเขียวตัดเส้นด้วยสีดำอยู่ด้านขวา นอกจากนั้นชามบางใบยังมีนกบินห้อยหัวอยู่ฝั่งตรงข้ามกับไก่ และมีดอกไม้และใบไม้เล็ก ๆ แต้มอยู่กันชามด้านในอีกด้วย

² ถ้วยไข่ คือ ถ้วยที่มีขนาดปากกว้าง 7 นิ้ว

ประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร ของข้าวสวยและเครื่องประดับตกแต่ง กระเบื้องปูพื้น-บุผนัง ลูกกรง เซรามิกและลูกถ้วยไฟฟ้า ผลิตเพื่อออกมาจำหน่ายตลาดภายในประเทศ

ในปี 2518-2528 เป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมเซรามิกจังหวัดลำปาง โดยเฉพาะด้านกระบวนการผลิตจากเดิมที่เคยใช้พื้นเป็นเชื้อเพลิงในเตาเผามังกรโบราณก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเตาและมีการใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิง ทำให้สินค้ามีคุณภาพ สีสด โดดเด่นมากขึ้น ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์เซรามิกของจังหวัดลำปางเริ่มเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางขึ้นอีก และในปี พ.ศ. 2528 เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารของจังหวัดลำปางได้มีการส่งออกไปตลาดต่างประเทศในรูปแบบน้ำเงินขาว (Blue & White) เป็นครั้งแรก

ในปี 2528-2537 ผลิตภัณฑ์เซรามิกของจังหวัดลำปางมีความแตกต่างและหลากหลายในแต่ละประเภทมากขึ้น ทั้งด้านรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีทั้งเป็นเนื้อสโตนแวร์ เอิร์ธเอนแวร์และพอร์ซเลน โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร ที่ได้เปลี่ยนจากการผลิตด้วยขามแบบโบราณ มาเป็นแบบที่นำสมัยด้วยสีสดใสและรูปทรงที่สามารถใช้สอยในด้านอื่นๆ มากยิ่งขึ้น รวมทั้งเทคนิคการผลิต มีการใช้เครื่องมือเครื่องจักรที่ทันสมัยเข้ามาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการผลิต เพื่อตอบสนองทั้งตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ

ปี พ.ศ. 2537 จนถึงปัจจุบัน อุตสาหกรรมเซรามิกจังหวัดลำปาง จากที่เคยผลิตด้วยขามขายในประเทศเพียงอย่างเดียวก็สามารถพัฒนาคุณภาพและรูปแบบจนสามารถผลิตเพื่อส่งออกไปขายทั่วโลก และทำให้ผลิตภัณฑ์เซรามิกเป็นสินค้าเศรษฐกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งของจังหวัดลำปางและของประเทศไทย ส่งผลให้อุตสาหกรรมเซรามิกจังหวัดลำปางที่มีประวัติสืบทอดกันมาร่วม 50 ปี มีการพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศ และสามารถส่งเสริมอาชีพและรายได้ให้กับท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่อง

จากงานศึกษาที่ผ่านมา พบว่า อุตสาหกรรมเซรามิกในจังหวัดลำปางมีการแข่งขันทางการค้าและบริการทางธุรกิจเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากมีโรงงานผลิตเซรามิกอยู่เป็นจำนวนมาก ประมาณ 250 โรงงาน มีการจ้างงานประมาณ 10,000 คน และมีการลงทุนประมาณ 1,500 ล้านบาท (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดลำปาง, 2548) ส่วนใหญ่เป็นโรงงานขนาดกลางและขนาดเล็ก ลักษณะของผลิตภัณฑ์เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารของจังหวัดลำปางแม้ว่าจะมีความคล้ายคลึงกันทางรูปแบบ แต่มักมีความแตกต่างกันทางด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์ การผลิตมีทั้งแบบครัวเรือนและแบบโรงงานอุตสาหกรรมตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ มีทั้งการผลิตเพื่อจำหน่ายในประเทศและส่งออกไปยังต่างประเทศ แต่ในปัจจุบันผู้ประกอบการ

เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารในจังหวัดลำปางต้องเผชิญกับภาวะการแข่งขันที่รุนแรงจากการรุกเข้ามาทำการตลาดอย่างต่อเนื่องของเซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารราคาถูกจากจีนที่มีความได้เปรียบด้านต้นทุนแรงงานที่ต่ำกว่า ในขณะที่ผู้ประกอบการจังหวัดลำปางต้องเผชิญกับปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ส่งผลให้ความสามารถในการแข่งขันลดลง โดยเฉพาะการส่งออกสินค้าไปยังต่างประเทศ จากความสำคัญของอุตสาหกรรมเซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารและสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น จึงเกิดแนวความคิดว่าควรที่จะได้ทำการศึกษาลักษณะและสภาพทั่วไปของอุตสาหกรรมเซรามิกเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารในประเทศไทยและจังหวัดลำปาง รวมทั้งศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการส่งออกผลิตภัณฑ์เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารของจังหวัดลำปางควบคู่กับปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการส่งออก เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์การค้าโลกที่เปลี่ยนแปลงไป

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1. ศึกษาถึงสภาพทั่วไปของอุตสาหกรรมเซรามิกเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารในประเทศไทยและจังหวัดลำปาง
2. ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการส่งออกผลิตภัณฑ์เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารของจังหวัดลำปางและปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการส่งออก

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1. พื้นที่ศึกษา เลือกศึกษาโรงงานที่มีการส่งออกผลิตภัณฑ์เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารเป็นหลักที่ตั้งอยู่ในจังหวัดลำปางและจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลกับกรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ ในปี 2548 มีจำนวนทั้งหมด 25 โรงงาน
2. ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการส่งออกผลิตภัณฑ์เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารของจังหวัดลำปาง ใช้ปัจจัยในการศึกษา 4 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านแหล่งที่ตั้ง ปัจจัยด้านทรัพยากรการผลิต ปัจจัยด้านการตลาด และปัจจัยด้านบทบาทของรัฐบาล รวมถึงปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการส่งออก โดยใช้ข้อมูลในช่วงปี พ.ศ. 2546-2549

1.4 นิยามศัพท์

เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้มีศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันและเป็นการจำกัดขอบเขตของความหมายของคำศัพท์ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาจึงได้ให้คำนิยามศัพท์ไว้ดังนี้

1. อุตสาหกรรมเซรามิกหมายถึง อุตสาหกรรมที่ทำการแปรรูปวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติบนเปลือกโลก โดยการเผาที่อุณหภูมิสูงเพื่อให้เกิดความแกร่งอาจจะเคลือบหรือไม่เคลือบก็ได้ ให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ใช้สอย อุตสาหกรรมเซรามิกประกอบด้วยอุตสาหกรรมที่มีผลิตภัณฑ์หลากหลายชนิด โดยมีการจำแนกตามประเภทเป็นเซรามิกทนไฟ เซรามิกชนิดไม่ทนไฟซึ่งไม่ได้ใช้ในงานก่อสร้าง และเซรามิกชนิดไม่ทนไฟซึ่งใช้กับงานก่อสร้าง

2. ขนาดโรงงานหมายถึง ขนาดของโรงงานอุตสาหกรรมการผลิต โดยแบ่งแยกตามกฎเกณฑ์ของสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยได้ 3 ประเภท ประกอบด้วย โรงงานขนาดเล็ก (แรงงานไม่เกิน 50 คน หรือสินทรัพย์ถาวรไม่เกิน 50 ล้านบาท), โรงงานขนาดกลาง (แรงงาน 51-200 คน หรือสินทรัพย์ถาวรมากกว่า 50 ล้านบาท – ไม่เกิน 200 ล้านบาท) และโรงงานขนาดใหญ่ (แรงงานเกิน 200 คนหรือสินทรัพย์ถาวรเกิน 200 ล้านบาท)

3. เซรามิกประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารในงานศึกษานี้หมายถึง ผลิตภัณฑ์เซรามิกที่มีจุดประสงค์เพื่อใช้ในการบรรจุอาหารและเครื่องดื่ม เช่น จาน ถ้วยชาม ถ้วยน้ำ และถ้วยกาแฟที่ทำจากวัตถุดิบประเภทเซรามิก

4. เครือข่ายวิสาหกิจ หรือ Cluster หมายถึง กลุ่มของธุรกิจและสถาบันที่เกี่ยวข้องมารวมตัวดำเนินกิจการอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน (Geographical Proximity) มีความร่วมมือเกื้อหนุน เชื่อมโยงและเสริมกิจการซึ่งกันและกันอย่างครบวงจร ทั้งในแนวตั้งและแนวนอน โดยความเชื่อมโยงในแนวตั้ง (vertical linkages) เป็นความเชื่อมโยงของผู้ประกอบการธุรกิจ ตั้งแต่ธุรกิจต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ และความเชื่อมโยงในแนวนอน (horizontal linkage) เป็นความเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมสนับสนุนต่างๆ รวมทั้ง ธุรกิจให้บริการ สมาคมการค้า สถาบันการศึกษา และฝึกอบรม สถาบันวิจัยและพัฒนา ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง